

УДК 711: 111.852

Г.О.Осиченко,

*к. арх., доцент, Полтавський національний технічний університет**імені Ю. Кондратюка*

МОДЕЛЬ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація: у статті пропонується модель естетичного сприйняття міського середовища, складена на підставі узагальнення досліджень з вивчення механізмів сприйняття людини. Виділено аспекти естетичного сприйняття.

Ключові слова: естетичне сприйняття, перцептивно-когнітивна система, мікрообраз, макрообраз, мегаобраз (образ світу).

Постановка проблеми. В силу розгортання процесів урбанізації в сферу створення міського середовища залучаються все нові й нові території. Великі ділянки земної поверхні зазнають складні багаторівневі зміни. У сучасному світі архітектура постає дійсно актуальним видом діяльності і масової творчості. Формування образу земної поверхні як єдиного архітектурного організму стає не настільки вже далекою перспективою. В той же час вже створене міське середовище різко критикується мешканцями за втрату гуманності, естетичності та загострення екологічних проблем. З середини ХХ століття увагу науковців привертає виявлення можливості існування міського середовища як естетичного феномена, що викликало активне зростання досліджень з естетичного сприйняття. Проте в основному дослідження зосереджуються на одному з аспектів сприйняття, розглядаючи його як статичний процес. У праці «Архітектура і емоційний світ людини» [1] ставиться питання про необхідність подальшого вивчення естетичного й емоційного впливу архітектури на людину в тісному зв'язку з вивченням механізму зорового сприйняття. Таким чином, виникає необхідність осмислення естетичного сприйняття не тільки на естетико-філософському рівні, але й на біологічному рівні з точки зору природи людини і природних механізмів естетичного сприйняття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Проведене дослідження є складовою частиною плану НДР кафедри ДАС і М ПолтНТУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно до архітектури і містобудування питання естетичного сприйняття розглядалися в роботах З.Яргіної та А.Іконнікова [2,3]. Теорія сприйняття в рамках психології мистецтва представлена в роботі С. Виготського [4].

В кінці ХХ століття дослідження перемістилися на вивчення суб'єкта сприйняття (людини), що призвело до появи нового міждисциплінарного напрямку – нейроестетики (В. Галлезе, Г. Ледер, А. Чаттерджі (Chatterjee A.), О. Вартаньян (Vartanian O.), М. Nadai, G.Cupchik, A.Gignac, Verlyne D. та ін.) [5-8]. Нейроестетика займається дослідженням роботи головного мозку при естетичному сприйнятті. У моделі естетичного сприйняття Ледера та ін.[6] виділяється п'ять етапів обробки інформації, в моделі А. Чаттерджі [5] - три етапи. Обидві моделі не суперечать одна одній, а лише акцентують увагу на різних аспектах сприйняття. Модель Ледера була протестована на нейробиологічному рівні [7,8], що підтвердило в основному її правильність, тому вона береться за основу подальшого розвитку. Але поки зазначені дослідження з нейроестетики зосереджуються на вивченні естетичного сприйняття творів мистецтва, загальноновизнаних світових шедеврів, а не міського середовища.

Вищевикладене і визначає актуальність дослідження.

Мета статті - узагальнити наявні моделі естетичного сприйняття в різних наукових дисциплінах на предмет їх інтерпретації до сприйняття міського середовища.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на онтологічну парадигму сприйняття [10] і основні положення системного підходу, процес сприйняття розглядається як нерозривна єдність суб'єкта й об'єкта, як органічна система, для позначення якої приймається поняття *перцептивно-когнітивної системи*. Суб'єкт і об'єкт сприйняття виступають як компоненти системи, а їх взаємодія - це структура системи. Процес взаємодії протікає як взаємна зміна стану суб'єкта та об'єкта, перехід один в одного, породження одного іншим. Перцептивно-когнітивна система суб'єктно обумовлена, динамічна і саморозвивається. Для відображення динаміки системи можливо використовувати наступну модель [10]:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{СУБ'ЄКТ СПРИЙНЯТТЯ } (t) \longleftrightarrow \text{ОБ'ЄКТ СПРИЙНЯТТЯ } (t) \quad (\text{I}) \\ \text{ОБРАЗ } (i) \longrightarrow x, y (t) \longrightarrow \text{ОБРАЗ } (i+1) \quad (\text{II}) \end{array} \right.$$

Відношення (I) фіксує взаємозв'язок суб'єкта і об'єкта сприйняття у просторі та часі, відношення (II) – динаміку зміни образу, (t) - розвиток компонентів системи у часі [10].

Залежно від масштабу системи можна виділити принаймні три рівні її організації: *мікро-, макро- та мега-*. Перцептивно-когнітивна *мікросистема*

формується під впливом потреби в інформації про окреме явище, властивості об'єкта і розгортається в межах робочої зони сенсорного поля індивіда. Триває такий мікроакт недовго (він може обмежитися одним зоровим кадром або їх незначною серією). Система ж *макрорівня* порівняно широко розгорнута у часі і просторі. Її становлення стимулюється більш загальними завданнями і потребами людини, вирішення яких частково опосередковано візуальним контактом з міським середовищем. Кінцевий результат такого процесу - репрезентація суб'єктом розгорнутих фрагментів дійсності або ситуації поведінки в цілому. Система макрорівня складається і будується на основі мікросистем, задаючи їм напрямок руху та спосіб інтеграції. Перцептивно - когнитивна *мегасистема* розкривається як гранично широке утворення, результатом руху її є відтворення сукупного наявного буття індивіда в системі буття суспільства (образ світу). Мегасистема відкрита й динамічна, її рух - це розвиток індивіда протягом усього його життя (онтогенез).

Результатами процесів є *мікрообрази* дійсності, *макрообрази* і *мегаобраз (образ світу)*. Представлені ієрархічні зв'язки надаються умовно, вони лише відображають принцип ієрархії. Але процес завершується й численними мезообразами в межах макрорівня, як наприклад, образ окремого району чи образ міста в цілому. *Мегаобраз* формується протягом усього життя індивіда, проходить закономірні фази розвитку та виконує функції контексту, який дозволяє суб'єкту обробляти чуттєві характеристики дійсності [10]. Кожен мікроакт сприйняття виступає і як акт розгортання мегаобразу, в якому він не тільки збагачується новою інформацією, але й модифікується. Мегаобраз суттєво різниться від чуттєвих мікрообразів, він формується не тільки в процесі сприйняття, але й навчання людини, взаємодії людини з соціумом (соціалізація індивіда), розвитку культури індивіда.

Системи органічно пов'язані між собою і функціонують як єдине ціле. Вже в мікросистемі сходяться всі горизонтальні і вертикальні детермінації процесу. Мікросистема спирається на попередній досвід суб'єкта і результат її процесу визначається цим досвідом, наявною у індивіда системою цінностей і сформованою картиною світу, тобто мегаобразом. Але індивідуальний мегаобраз виникає в контексті *зовнішнього мегаобразу*, що склався в даний історичний період в культурі національного чи світового співтовариства. Таким чином, ми маємо численні ієрархії контекстів мікрообразів в більш широких контекстах макро- і мегаобразів [9]. Інформаційна ємність мегаобразів колосальна, як і рівень організації, ступінь узагальнення даних, просторовий та часовий масштаб. Регуляторні можливості мегаобразів набагато ширше і сильніше, ніж мікрообразів, тому мегаобрази детермінують результати всіх мікропроцесів. Дія зовнішнього мегаобразу на мікропроцес позначається

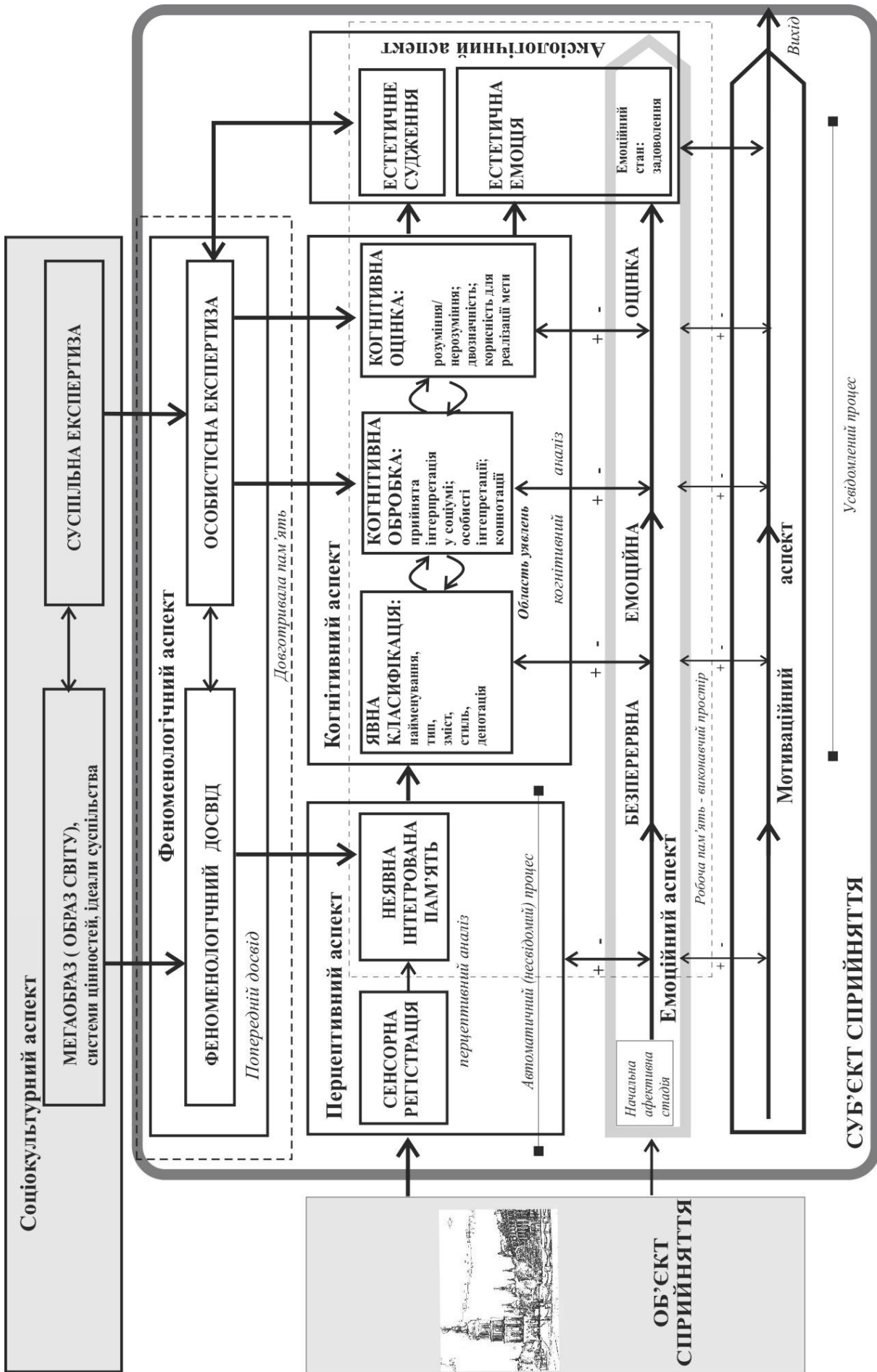

Рис. 1. Модель естетичного сприйняття міського середовища (Перцептивно-когнітивна мікросистема)

в опрацьованій моделі як вплив соціокультурного аспекту (рис.1).

Крім того, місто є середовищем життєдіяльності людини й задовольняє його фундаментальні потреби, тому естетичне сприйняття невіддільне від мотиваційного аспекту. Мотиваційний аспект є одним з внутрішніх суб'єктних контекстів сприйняття та включає актуалізовану потребу, мету, поведінкові установки, діяльність по задоволенню потреб, вихідну естетичну ситуацію, ситуаційні фактори та оцінку задоволення потреби. Діяльність людини в міському середовищі полімотивована та протікає в декількох напрямках одночасно. Тому провідним стає явище розподіленої уваги, один з каналів взаємодії людини й середовища стає ведучим, а функціонування інших забезпечується механізмами автоматизму. Найчастіше в місті сприйняття людини працює в автономному режимі, забезпечуючи її актуалізовані потреби і діяльність. Тому виникає завдання перемикання людини на естетичне сприйняття. Вирішення завдання забезпечується спільністю механізмів сприйняття людей, що склалися в ході еволюції (філогенезу). Саме спільність механізмів і структури процесу сприйняття, дає можливість маніпулювати свідомістю й емоціями людини, активізувати її сприйняття, що впродовж тисячоліть успішно робить мистецтво, в тому числі й містобудівне. Про важливість формування установки на естетичне сприйняття вказувалося в архітектурних дослідженнях [2, 3].

Таким чином, в механізмі сприйняття міського середовища необхідно врахувати мотиваційний аспект. На рис. 1 представлена модель мікропроцесу сприйняття, в якій виділено внутрішні і зовнішні аспекти, в таблиці 1 дана характеристика аспектів. Модель визначена на підставі опрацювання моделі Ледера, Чаттерджі та інших досліджень [3-8, 10]. Етапи процесу мають не тільки послідовний порядок, але й зворотній, а інформаційний потік розповсюджується як по горизонталі, так і по вертикалі.

Висновки. Таким чином, запропонований підхід до естетичного сприйняття міського середовища дає можливість подолати відрив об'єкта від суб'єкта сприйняття, що склався в дослідженнях, і враховує динаміку сприйняття індивіда. Мікропроцес естетичного сприйняття є складною взаємодією суб'єкта і об'єкта, яка розгортається під впливом зовнішніх стимулів (ознак об'єкта та особливостей його розташування в міському середовищі). Процес складається з 5 етапів, тільки по завершенню яких виникає естетична оцінка. Процес є суб'єктно детермінованим. По відношенню до суб'єкта виділяються: зовнішні аспекти - об'єкт сприйняття та соціокультурний аспект; внутрішні аспекти - перцептивний, когнітивний, мотиваційний, емоційний, феноменологічний та аксіологічний.

Виявляється велика роль в мікропроцесі когнітивного аспекту, а з

Характеристика аспектів естетичного сприйняття (мікропроцес)

Таблиця 1

Аспекти	Характеристика аспектів
1	2
<i>Внутрішні аспекти</i>	
Перцептивний аспект	<p>Початковий етап. Включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> - безпосередню сенсорну реєстрацію стимулів (кольору, світла, форм і т.д.); - неявну інтегровану пам'ять: звернення до еталонів, прототипів, що зберігаються в довготривалій пам'яті, розрізнення знайомого/ нового
Когнітивний аспект	<p>Проміжний етап. Включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розпізнавання архітектурного об'єкта, виконання явної класифікації: з'ясування первинного значення тобто функції (деннотація); розпізнавання поведінкових установок; - когнітивна обробка: віднесення до стилю, особиста інтерпретація, прийнята суспільна інтерпретація, конотації; впізнання запропонованої соціальної ролі; просторова орієнтація; - репрезентація мікрообразу; - когнітивна оцінка: розуміння-нерозуміння, двозначність, корисність для реалізації мети
Мотиваційний аспект	<p>Постійно діючий аспект, який визначає поведінку, мету і діяльність людини в міському середовищі, активність і інтенсивність діяльності перцептивно-когнітивної системи</p>
Емоційний аспект	<p>Безперервна емоційна оцінка середовища, що супроводжує всі стадії процесу, і створює складну гаму почуттів людини. Може завершитися відчуттям задоволення, тобто появою гедоністичного аспекту</p>
Феноменологічний аспект	<p>Потужний потік інформації з довготривалої пам'яті людини. Відображення індивідуального мегаобразу. Включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> - весь попередній феноменологічний досвід людини, художні здібності, освоєні знання; - «особистісну експертизу» (по Ледеру), нормативну систему індивіда: норми та ідеали суб'єкта, естетичний смак і естетичні уподобання.

Продовження таблиці 1	
1	2
Аксіологічний аспект	Кінцевий етап мікропроцесу. Включає: естетичне судження - вербальна оцінка об'єкта в структурі понять людини як результат когнітивної обробки об'єкта, його розуміння, прийняття або неприйняття; емоційну оцінку як побічний афективний продукт когнітивної обробки; емоційну оцінку як результат емоційного аспекту: почуття задоволення, збудження – розслаблення тощо
<i>Зовнішні аспекти</i>	
Соціокультурний аспект	Відображення зовнішнього мегаобразу як контекста мегаобразу індивіда. Включає: - суспільні ідеали і норми епохи, в тому числі містобудівні нормативні теорії, систему цінностей суспільства, цінності регіональної та національної культури; - «суспільну експертизу» (по Ледеру), це попередня оцінка досліджуваного містобудівного об'єкта, що базується на нормах і ідеалах епохи
Об'єктний аспект сприйняття	Включає об'єкт поточного мікропроцесу сприйняття. Властивості об'єкта і контекст його містобудівного розміщення задають зміст перцептивно-когнітивної мікросистеми

урахуванням динаміки сприйняття людини, а також складності й великих територіальних розмірів міст, перевага когнітивного аспекту стає очевидною, що дає підстави розглядати сприйняття як цілком когнітивний процес.

Визначена також велика роль попереднього досвіду людини у сприйнятті, що не тільки підкреслює необхідність духовного розвитку особистості та її естетичного виховання, але й обґрунтовує різницю, що спостерігається в естетичному сприйнятті й оцінках людей творчих професій, експертів - професіоналів та пересічних мешканців міст.

Соціокультурний аспект виступає могутнім зовнішнім фактором по відношенню до функціонування перцептивно-когнітивної системи та детермінує результат всього процесу. Але й цей аспект зазнає часову динаміку.

Перспективи подальших досліджень становить аналіз аспектів сприйняття та визначення факторів, що впливають на естетичну оцінку об'єкта.

Література

1. Архитектура и эмоциональный мир человека. / [З. Забельшанский, Г. Миневрин, А. Раппапорт, Г. Сомов]. – М.: Стройиздат, 1985. – 207с.
2. Яргина З.Н. Эстетика города/ Яргина З.Н. – М.: Стройиздат, 1991. – 365с.: ил.
3. Эстетические ценности предметно-пространственной среды/ [Иконников А., Каган М., Пилипенко В. и др.]; Под ред. А. Иконникова. – М.: Стройиздат, 1990. – 335 с.: ил.
4. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Лабиринт, 2008. –349с.
5. Chatterjee A. The neuropsychology of visual artistic production/ Chatterjee A. // Neuropsychology. – 2004. – № 42. – p. 1568-1583.
6. A model of aesthetic appreciation and aesthetic judgment / Leder H., Belke B., Oeberst A., Augustin D. // British Journal of Psychology. – 2004. – № 95. – p. 489-508.
7. A biological approach to a model of aesthetic experience / Vartanian O., Nadai M. // Aesthetics and Innovation. Ed. Dorfman I., Martindale C., Petrov V. – Cambridge scholars press, 2007. – p. 434-449.
8. Aesthetics and Innovation / Ed. Dorfman I., Martindale C., Petrov V. – Cambridge scholars press, 2007. – p.1- 460.
9. Уилбер Кен. Око духа. Интегральное видение для слегка свихнувшегося мира / Уилбер Кен. – М.: АСТ, 2002. – 476с.
10. Барабанщиков В. Динамика зрительного восприятия. / В. Барабанщиков. – М.: Наука, 1999. – с. 11- 119.

Аннотация

В статье предлагается модель эстетического восприятия городской среды, составленная на основе обобщения исследований по изучению механизмов восприятия человека. Выделены аспекты эстетического восприятия.

Ключевые слова: эстетическое восприятие, перцептивно-когнитивная система, микрообраз, макрообраз, мегаобраз (образ мира).

Annotation

In this paper proposes a model of aesthetic perception of the urban environment, made on the basis of generalization of scientific research to study the mechanisms of human perception. The article identified aspects of aesthetic perception.

Keywords: aesthetic perception, perceptual-cognitive system, micro-image, macro- image, mega-image (the image of the world).